

РИЦАР НА РЕВОЛЮЦИЯТА

Към 70-годишнината на Н. Хрелков

Васил Колевски

Има писатели, които играят голяма роля в обществения и в литературния живот, но остават чужди на „шумната слава“. Тяхната дейност прилича на ония дълбоки водни течения, които изменят климата, дават възможност на цветя и дървета да растат в далечни северни страни, а сами са незабележими, невидими, непознати. Такъв творец в нашата комунистическа антифашистка литература е Николай Хрелков. Неговото обаяние на човек и поет, неговата роля на комунист-учител прекрасно разбират тези, които са имали възможност да бъдат в личен досег с писателя, да дружат с него, да изпитат неговото благотворно влияние. „Да посетя Хрелков — е споделяла героинята на РМС Лиляна Димитрова — за мене е празник. Той като че ли е човек от друг свят.“ Много писатели като Гьончо Белев, Людмил Стоянов и др. до голяма степен израстват като творци социалистически реалисти, правят решителната крачка от общодемократическите антифашистки позиции към позициите на марксизма-ленинизма благодарение на личната дружба, на влиянието, което оказва върху тях Николай Хрелков.

Сам талантлив и оригинален творец, създал едно от най-значителните произведения на антивоенна тема — поемата „Среднщен конгрес“, инкриминирана навремето от полицията, която и до днес остава недостатъчно проучена и изтъкната. Хрелков се грижи не за себе си, а преди всичко за тези, които го заобикалят. Ето защо, наред с изучаване творчеството на писателя, от огромно значение за разкриване на неговия истински лик на човек и творец имат спомените, писмата, всички ония документи, които в една или друга степен ще разкажат на съвременния читател за душната умъртвяваща атмосфера на фашизма, за оня повседневен героизъм, който са проявявали прогресивните творци, които въпреки лишенията и несгодите, въпреки насилията и терора останаха верни на комунистическия идеал. С тази цел се публикуват и писмата на Н. Хрелков до В. Иванов.

Благодаря на др. Вичо Иванов, който не без риск през годините на фашизма е пазил писмата на своя любим приятел и даде възможност те да бъдат публикувани.

1

Драги Вичо,

Нашият приятел,¹ се завърна от Пловдив и ми донесе много здраве от теб. Ти, разбира се, си бил на няколко пъти в София, но не благоволяваш да се обадиш. Знам: когато замина беше ти много тежко. Обиден беше. При едно твое пребиваване в София аз те дирих. Искаше ми се да си поговорим. Тежко ми е мен. Ако не е борбата, която ме е крепила и крепи в живота, тая подла паплач, която ме обикаля, търгашества с идеалите на ония, които ми са братя и с моите идеали, би ме накарала да се застрелям. Превеждах Пушкин на Игнатови. Питай ме, брате мой, защо го превеждах. Аз загинах там. Аз не знам дали е възможен по-страшен труд. Всичкото това отиде на пусло. Защо трябваше да загивам над хиляди и хиляди осмостъпни ямбове платени по 1 лв.

на ред. И поне да е платен тоя лев. Всичко каквото съм взел сякаш че ми е спряло в гърлото. Лично мое творчество — абсолютно никакво. Одрипавял, обосял до там, че и просекът би се срамувал от вида ми, опитах се да любя. Можеш ли да си представиш ти това нещо. Все ще е потребно, може би, и на мен поне малко любов в тоя свят.

Но това свинско общество не дава на противника си ни хляб, ни любов. То си е право, разбира се, (обществото), но тъй е горчиво всичко това, че ако не мога да заплача, то е само защото сълзите са много жалки пред личната ми катастрофа. Пък и какво. Аз всъщност исках да се влюбя, за да творя изкуство. Може би моето изкуство няма нужда от любов. Но пък може ли да нямаш никакъв близък човек, който лично все пак да те подкрепи в живота. А ето че такъв човек няма.

Какви тежки студове има над София. И как си отиват пусти не запълнени с нищо, ако не се смятат мислите ми за дрехи, за шапка, за обувца, за балтон, за квартира, за хляб. Най-страшното е, че нямам никакви дрехи. Съдрах си жилетката да ги кърпя, а коленете ми са голи. Ти си казал, че исках нещо да ми пратиш, но да ти дам един адрес. Мене ми текна (като на удавник, който се фаща и за сламка) спасителната мисъл: Ако ти би могъл, макар и да заборчнѐеш, щом би имал кредит да ми пратиш 750 лв., то аз веднага ще имам дрехи. И ако (в последна степен) това би могло то дори да ги пратиш телеграфически. Но разбира се и да не сториш това, за което ти не си задължен, то пиши ми на адрес

Стефан Чолаков — за Николай

Застр. д-во „Родина“, Московска — 3.

Също изпрати ми пак на същия адрес книгите, които си издал. Повестта, която пишеш, ще трябва да направиш всичко възможно да се видим и ми я прочетеш, преди да я издаваш. Аз те моля за това повече, отколкото за парите, които ти искам. Аз ще ти бъда много полезен съветник, макар че вярвам дълбоко в разказваческия ти дар. Ако би могъл с един купон да вземеш едни обувца, ама голям номер за зимно носене — 45 — и по някоя да ми ги пратиш. Аз мисля да продам втори път Онегин и ако се реша на това, то освен че бих ти върнал парите, които ти искам, но бих и закрепнал. На всеки случай това ще бъде помощ, която никога няма да се повтори в живота: Аз най-после ще трябва да стана малко по-практичен. Щом като сганта около мен е нечестна, имам вече право да се помъча и стана по-практичен. Каквото и да сториш бързай! Повестта без друго трябва да я видя в ръкопис.

30. X. 935

София

Братски поздрави от

Николай

P. S. Не съобщавай никому полжението ми.

2

Драги Вичо,

Твоего писмо най-сетне ме намери. Аз съм в с. Лакатник от две седмици. Няколко дена как съм го получил и не мога да ти отговоря. Не мога. Трябва да съм много зле, не само здравословно. Получих едно писмо от един другар, с което ме буди отново да пригърна волята за живот.

....

Къде е тя. Волята? Аз я прахосах да се разправам с една литературстваща бездарна сган. Сега стоя тук и не мога да си вдигна ръката да ти отговоря.

Нямаш представа как добре ми подеждва твоего писмо. Значи не съм забравен. Тук е много евтино, но разбира се, че с 500—600 лева, които ми остават нищо не може да се направи. Аз съм страшно много съсипан и сумата, която ми пращаш, наистина ще ме спаси.

Ако имаш някой препис от твоя нова по-крупна работа прати ми да се позанимавам тук. От време на време ми препадат вестници. Все диря да науча за теб. Не съм те аз разобичал.

Какви чудни борби се развиват в Испания. Какво епопейно народно съзнание и каква долна, гнусна българска преса. Искан ми се да не съм болен сега. И да следя със всичките си сили и способности нова фаза на народните борби, които заливат Европа.

Ти защо не пишеш нещо за Пловдив и твоя живот. Тук в Лакатник на спокойно бих проследил едно изложение на твоя живот и работа (литературна) в Пловдив. Пиши. Аз ти пиша писмото си върху един блок на кревата. Малко се поизморих вече. Моля ти се не ме забравяй за всичко, което ти писах.

Сърдечен поздрав
твой Николай

15. VIII. 1936 г.
с. Лакатник

Разбира се, писмото ти пращам три дена след написването му. В Лакатник е така.

3

Драги Вичо,

Моля ти се да ме извиниш за книгите, които не можах навреме да попаднат в ръцете ти. Аз ги оставих в Пловдив на много сигурен човек: в областното агрономство на Д. Карановски,³ та когато се завърнеш да ти ги предаде. Това, че не ти ги е предал веднага, след като си се завърнал от отпуск, се дължи вероятно на обстоятелството, че той също очакваше отпуск и може би е взел такъв, без да може да те дочака. На всеки случай вярвам да ти са предадени вече, или ако не са то въпросът е за още някой ден: докато се завърне на работа човекът.

Аз подобрявам, но много, много бавно. Нервите ми са обаче много зле. Много тежко се измъкнах от Пловдив. Благодаря ти много, че си говорил с Лажев. Това ми звучи като да си му благодарил от мое име, което аз съм длъжен да направя. Интересувам се да знам какво точно ти е казал за състоянието ми.

Благодаря ти също, че ми съобщи за смъртта на Дора Дюстабанова⁴. Аз веднага писах тогава на Тодора⁵. Сега се разкайвам. Може би не направих добре.

Сега нека да те помоля нещо.

При теб ще дойде Янко (Шопов)⁶, за да те помоли за една помощ. Касае се да постъпи и следва в института едно наше момиче⁷. Моля ти се, Вичо, напрегни всичката си влиятелност, за да помогнеш да постъпи момичето и се изскубне от мизерията на фабрична работничка, каквато е сега. Тя ми е много скъп човек и през Пловдивското ми лечение идваше много често при мен, за да ме окуражава. Моля ти се, брате, още един път. Аз смятам да напусна това място след десетина дена, значи ще мога да дочакам писмото ти, — ако ми пишеш. Искан ми се да знам какво е казал Лажев и какво ще направиш с момичето.

Направи така, че да получа твоя труд за Пушкин.⁸

Много здраве на Радка, и всички, които ме познават.

Твой Николай

2. IX. 1937 Чепино

Адрес направо в Чепино — Пещерско.

4

Драги Вичо,

Получих и последното ти, чрез Савата¹⁰ писмо. Нямах представа как ме зарадва успешното разрешаване положението на Надежда Дукова. Толкова добрини ми правеше това прекрасно същество. В болницата идваше постоянно да ме навестява, понякога с Янко и сестра му, а понякога само със сестра му. Ти заплати за всичко това

вместо мене, както много пъти си правил. Тя самата ми писа в едно писмо (нямаш представа с колко много благодарности за участието ти в нейната съдба), но това беше още когато ти беше се заел с работата (в първия ден може би) и аз нищо не знаех какво е станало по тоя въпрос. Тия дни ще пиша и на нея, за да я поздравя с новия ѝ живот. (Това е наистина много и прекрасно за нея, бедно чедо на трудовия народ). Ще пиша и на Янко, който вече много отдавна ми е писал и когото ако видиш поздравя от мен.

Тук ние често се срещаме със Савата. Гледам малко от работите му. Той е един поет и сигурен художник на бъдещето. Но той, ако не стане работата, с която ти си се заел, подлежи на едно бавно загубване тук. Колко много ще бъде да напрегнеш всички усилия и го измъкнеш от тоя ад. Какво да правиш, твоята съдба е да помагаш и даваш най-много от всички ни за спасяване на хората като индивидуалности. Това е тежичко, но нека наградата ти бъде тая, че хората говорят за тебе винаги с дълбока признателност в страдащите си сърца.

Преди няколко дена прочетох в „Заря“, че са убили двама мои много скъпи другари в Испания: Георги Жулев и Гено Коцев. Те бяха доста хулени навремето от търговците, затова че имаха свои човешки лица, пазеха ревниво лицата си от срамното, пълзящото, недостойното. Новият ден иде, но колко много и колко скъпи трупове ще огрее той и колко нечистотия ще го срещне. Болно ми е. Лека нощ, другари! Аз не мога да откъся за вас, като последвам вашия подвиг. Не мога.

Моето лечение върви. Напоследък цели две седмици ме съсипе грип. Сега започвам отново. Ще стоя до края на месеца. След това ще отида към София. Недей забравя Савата. Недей забравя и мен. Всяко твое писмо (всяка твоя дума) ми е скъпо нещо. Поздрави Радка.

Сърдечни привети

22. IX. 1937

Николай

Чепино

P. S. Да ти напомня ли пак за студията върху Пушкин? Бъди здрав!

5

София — Г. Баня

29. XII. 1938.

Честита нова година,

Мир в сърцата на ония, които страдат в живота и мир между народите, людете, които нямат нужда от кръвта на близките.

Много здраве на двама ви с Радка и всички, които си спомнят за мен.

Твой Николай

1. Стефан Чолаков — инженер.
2. Става дума за повестта на В. Иванов „Заглъхналата гора“.
3. Д. Карановски — агроном, комунист, поддържал връзка с Н. Хрелков.
4. Дора Дюстабанова — талантлива актриса от „Студия“ на Исак Даниел, по-късно играе в Народния театър — София. В „Студия“ са били също така видни наши писатели и артисти като Л. Стоянов, Т. Траянов, Д. Немиров, Зорка Йорданова, К. Кисимов и др.

5. Т. Траянов.

6. Янко Шопов — тогава техник в Пловдивската община, комунист, разпространител на нелегалния орган на партията „Работнически вестник“.

7. Става дума за Надя Дукова, която се споменава и в следващите писма. С помощта на В. Иванов тя действително завършва Института за учители в Пловдив и става учителка.

8. Проучване на В. Иванов върху графиката на Пушкин, публикувано в Годинишника на Пловдивската народна библиотека, 1937 г.

9. Радка Иванова — жената на В. Иванов.

10. Сава Славчев — учител по рисуване в Лъджене.